

בשנות השישים עיצב האדריכל הדני ארנה יאקובסון קמפוס לקולג' חדש באוקספורד. הוא לא הסתפק בתכנון המבנה, אלא המשיך ותכנן גם את הסכו"ם ושאר הכלים שישמשו בחדר האוכל, ואף פיקח על שתילת כל שיח בגינת הקולג'. כשנשאל מדוע, השיב במילותיו של אדריכל אחר, מיז ון-דר-רוקה, "אלוהים נמצא בפרטים".

זהו הלך נפש יהודי. יש סבורים כי הקדוש ביהדות טמון בחזונה הרחב, זה שזכה לביטוי המרשים בעשרת הדיברות. אך האמת היא שאלוהים נמצא בפרטים: מה עשרת הדיברות מסיני - אף אלה, המשפטים. גדולתה של היהדות אינה מסתכמת בחזון האצילי שלה לחברה חופשית, צודקת ורחומה, אלא טמונה גם בכך שהיא מורידה חזון זה ארצה בדמות חקיקה מפורטת. החופש הוא יותר מרעיון מופשט. החופש מתבטא בתורה בכך שבעידן שבו העבדות נתפסה כמובנת מאליה - והלוא היא בוטלה באנגליה ואחריה בארה"ב רק במאה ה-19 - היא הורתה לשחרר עבד אחרי שש שנים, ואם אדוניו פצע אותו, לשחררו מיד. היא אף נתנה לעבדים יום של מנוחה שלמה מדי שבוע. דינים אלה לא ביטלו את העבדות, אבל הם יצרו תנאים שיגרמו לאנשים, ברבות השנים ובחלחול הערכים, להגיע לידי ביטולה. חשוב לא פחות, דינים אלה הופכים את העבדות מגורל קיומי למצב זמני. העבדות אינה מה שהינך, או המהות שנולדת אליה, אלא דבר שקרה לך לזמן מה, ושבמועד ידוע מראש תשתחרר ממנו. הדינים הללו, ובמיוחד מצוות השבת, משיגים זאת לא בתאוריה בלבד, אלא במעש החי. מבחינה זו, כמו גם כמעט בכל בחינה אחרת של היהדות, אלוהים נמצא בפרטים.

העיקרון השני, היסודי לא פחות, הוא שהדין האזרחי אינו דין חילוני. איננו דוגלים בעיקרון "יהי לקיסר אשר לקיסר

בפרטים

על מילות הפתיחה של פרשת משפטים, "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לִפְנֵיהֶם" (שמות כא, א), אומר רש"י:

"ואלה המשפטים": כל מקום שנאמר "אלה" וכלומר "אלה" בלי ו, פסל את הראשונים; "ואלה" - מוסיף על הראשונים. מה הראשונים מסיני, אף אלו מסיני. ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח? לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש.

"אשר תשים לפניהם": אמר לו הקב"ה למשה, לא תעלה על דעתך לומר "אשנה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו". לכך נאמר "אשר תשים לפניהם": כשלחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם.

מוצגים כאן שלושה היגדים ראויים לציון, שעיצבו את קווי המתאר של היהדות עד היום.

הראשון הוא שכשם שעקרונות-העל של התורה, עשרת הדיברות שהוצגו בלוחות הברית, הינם אלוהיים, כך גם הפרטים.

ולאלוהים אשר לאלוהים". אנו דוגלים בהפרדת רשויות - אבל לא בחילון המשפט ולא בדחיקת האמונה אל עולמות הרוח בלבד. הסנהדרין, בית הדין העליון, צריך להיבנות ליד המקדש, כדי להראות שהדין חייב להיגזר מחזון דתי. הגדול שבחזונות הללו הוא זה האמור בפרשת השבוע שלנו: "וְגַר לֹא תִלְחָץ. וְאַתֶּם יִדְעֶתֶם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמות כג, ט).

חזון הצדק היהודי, הזוכה כאן לראשונה לניסוח מפורט, מבוסס לא על תועלתנות או פרגמטיות, ואפילו לא על עקרונות פילוסופיים מופשטים, אלא על הזיכרונות ההיסטוריים הממשיים של עם ישראל בהיותו "אומה אחת בחסות האל". מאות שנים קודם לכן, ה' בחר באברהם "לִמְעַן אֲשֶׁר יֵצֵא אֶת בְּנֵיו וְאֶת אֶחָיו וְשָׁמְרוּ דֶרֶךְ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט" (בראשית יח, יט). הצדק ביהדות נגזר מתוך חוויית האי־צדק במצרים, ומנחה אותו צו האל לכוון בארץ ישראל חברה שונה מן החברה המצרית תכלית שוני.

שורש החזון הזה טמון כבר בפרק הראשון בתורה, בהצהרה על כבודו השווה והמוחלט של האדם העשוי בצלם אלוהים. מן הטעם הזה מוכרחה החברה להתבסס על שלטון חוק, להתנהל ללא משוא פנים, ולגלות יחס שווה והוגן לכול. כאמור, שוב בפרשתנו: "לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רֵבִים לָרֵעַ, וְלֹא תַעֲנֶה עַל רֵב לְנֹטֵת אַחֲרֵי רֵבִים לְהַטֹּת, וְדָל לֹא תִהְדָּר בְּרִיבוֹ" (שמות כג, ב-ג).

כמובן, בראייה מיסטית, אלוהים נמצא דווקא במעמקים, בתוככי נפש האדם. אבל הוא נמצא באותה מידה ברשות הרבים ובמבני החברה: בכיכר השוק, במסדרונות הכוח, בהיכלי המשפט. אסור שיהיו פער או הפרדת־רגישויות בין היכל המשפט (מקום המפגש בין אדם לאדם) להיכל שבמקדש (מקום המפגש בין אדם לאלוהים).

העיקרון השלישי, והמרשים מכולם, הוא הרעיון שהדין אינו שייך לעורכי הדין. הוא מורשתו של כל יהודי. נחזור על הדברים שרש"י אומר בשמו של הקב"ה: "לא תעלה על דעתך לומר 'אֲשֶׁנָּה להם הפרק וההלכה ב' או ג' פעמים עד שתהא סדורה בפיהם כמשנתה, ואיני מטריח עצמי להבינם טעמי הדבר ופירושו'. לכך נאמר 'אשר תשים לפניהם': כשולחן הערוך ומוכן לאכול לפני האדם". זה מקור שמו של ספר ההלכה המפורסם ביותר, 'שולחן ערוך' לרבי יוסף קארו. הדינים ערוכים וסדורים לעינינו כולנו.

עוד מעת מתן תורה מצפה היהדות מכל אחד לדעת את הדינים ולהבינם. ידע משפטי איננו נחלתה השמורה של אליטה. הוא, כביטוי המפורסם משירת האזינו (דברים לג, ד), "מוֹרֶשֶׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב". כבר במאה הראשונה לספירה יכול היה יוספוס לכתוב, "בְּקֶרְבָּנוּ אֵין אֶף אִישׁ אֶחָד אֲשֶׁר לֹא יָקַל לוֹ לִסְפֹּר אֶת כָּל הַחֻקִּים בְּעַל פִּה מִלְפָּנֶיךָ שְׁמוֹ, כִּי כֹה הִסְפֵּנוּ לְהַגִּיד בָּהֶם מִרְאשִׁית הַגִּיעָנוּ לְבִינָה עַד אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ חֲרוּתִים בְּלִבָּבָנוּ. וְעַל כֵּן יָקָר לְמִצּוֹא בִּינֵינוּ אֶת הָעוֹבֵר עַל הַחֻקִּים, כִּי לֹא יוּכַל לְמַצֵּא טַעֲנָה וּלְפַטוֹר אֶת עֲצָמוֹ מֵעֲנֹשׁ". זאת הסיבה לכך שיש עורכי דין יהודים רבים כל כך. היהדות היא דת של דין - לא מפני שאינה מאמינה באהבה ("וְאַהֲבַת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ"; "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ"), אלא מפני שבלי דין וצדק לא יוכלו לפרוץ לא האהבה ולא החירות ולא החיים. האהבה לבדה לא תשחרר עבד מכבלי.

פרשת משפטים, על פירוט דיניה ותקנותיה, יכולה להיראות לפעמים כנפילה אחרי התפארת עוצרת הנשימה של מעמד הר סיני. אך אין זה נכון. פרשת יתרו גוללה את החזון, אבל אלוהים נמצא בפרטים. בלי החזון, הצדק עיוור. אבל בלי הפרטים, הצדק צף במרומיו. עם הפרטים יורדת השכינה ארצה, מקום שם אנחנו זקוקים לה במיוחד.

סביב שולחן השבת

1. מה חשיבות הדבר שלא רק עשרת הדיברות ניתנו בהר סיני, אלא גם דינים של משפט אזרחי?
2. איך עוזרת התמקדותה החוזרת של ההלכה ב"גר" ובזר לעצב את הבנתנו על הצדק?
3. מה פירוש הדבר שידע משפטי הוא נחלתו כל יהודי? איך אפשר לוודא שאכן כך יהיה?

1 יוסף בן מתתיהו, קדמות היהודים (נגד אפיון), מיוונית: י"נ שמחוני, תל-אביב: מסדה, תשי"ט, מאמר שני, יח, עמ' עד.